

Псевдо-Діонісій Ареопагіт

Христологія Псевдо-Діонісія надзвичайно туманна. Він не говорить про Воплочення, про події життя Спасителя. Христос Діонісія - не Спаситель, а вище одкровення божественної природи, Ініціатор, Вчитель що наставляє занепалих людей на дорогу навернення до Творця. Ісус для нього "богоначальний дух, начало, ество і богоначальна сила всієї ієрархії, всій святості і всіх божественних дійств" ("Про небесну ієрархію", 1, 1). Опис Боговоплочення рясніє чудовими мірами: «Сам Ісус, верхня причина наднебесних еств, що зійшов на наш рівень, не втративши Свого безсмертя, не ухиляється від прекрасного порядку, заснованого і вибраного ним ради людської зручності, але слухняно підкоряється планам Бога, Батька Свого повідомленим Йому ангелами».

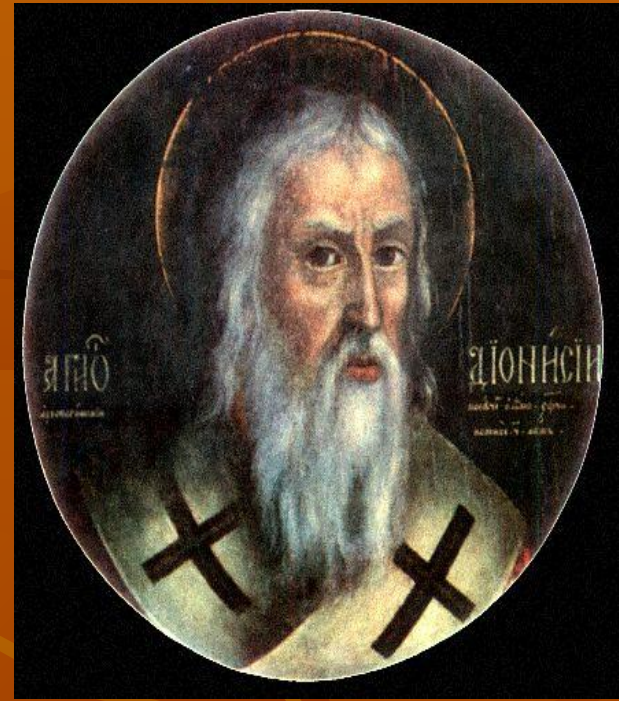
("Про небесну ієрархію", 4, 4)

Іншими словами, Воплочення в Ареопагіта є лише функцією ієрархічної структури: прихід Христа дозволив спроектувати нерухомий, раз і назавжди встановлений небесний порядок на наш сотворений світ.

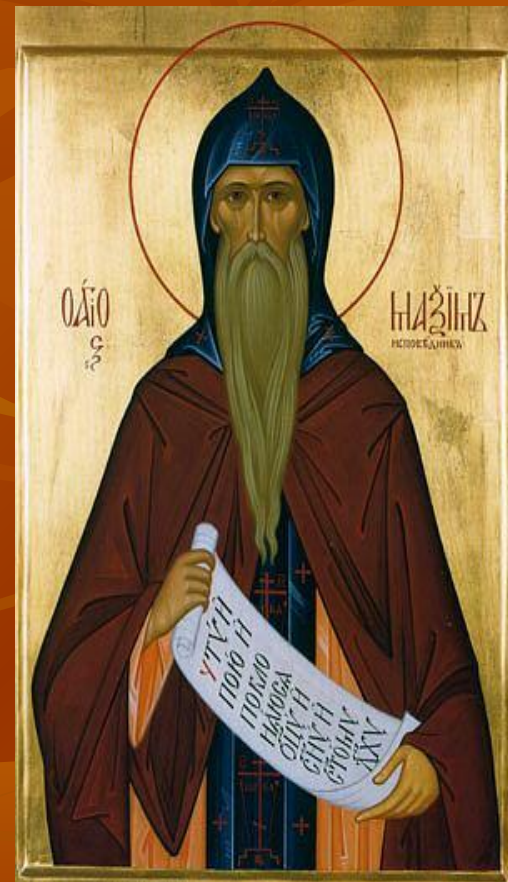
Не дивлячись на очевидну нечіткість христологічних переконань Діонісія, він - як ми говорили раніше - зумів виразити достовірно християнський підхід богопізнання, перетворивши зсередини неоплатонічну термінологію. У цьому полягає його основна заслуга як богослова і апологета. Проте його вчення про ієрархії, часто дуже буквально сприймалося його сучасниками і коментаторами, швидше заплутало, ніж прояснило візантійські уявлення про Церкву і таїнства.

Мабуть, їм людини, що написала «Корпус Ареопагітикум» на межі V – VI століть і що побажав залишитися невідомим, так ніколи і не буде відкрито. Його псевдоепіграфічний характер ніскільки не зменшує його значення як важливого джерела християнського віровчення і одного з найяскравіших, глибших і значніших в огословському і філософському відношенні творів святоотцівської літератури.

Максим Ісповідник

Преподобний Максим Ісповідник народився в Константинополі біля 580 року і виріс в благочестивій християнській сім'ї. В юності він отримав різносторонню освіту: вивчив філософію, граматику, риторичку, досконало володів богословською діалектикою. Коли преподобний Максим вступив на державну службу, знання і сумлінність дозволили йому стати першим секретарем імператора Іраклія (611 - 641). Але придворне життя обтяжувало його, і він віддалився в Хрисопольську обитель (на протилежному березі Босфору - нині Ськутарі), де прийняв чернече постриження.

Із догми про вочлочення Божого Сина впливає одна дуже цікава річ, яку свого часу висловив Отець Церкви із межі сьомого і восьмого сторіч - Максим Ісповідник. Оце вочлочення, входження в матеріальний світ, ставання матеріальним Сина Божого окреслив дивовижною фразою. *“Матерія”, – писав він – “яка була сотворена Богом, зберегла в собі здатність упізнати Бога. Матерія зберегла здатність упізнати того, хто її сотворив”*. Максим Ісповідник це дуже яскраво описував як *“пам’ять Божих рук”*, що збереглася у матерії. Коли матерія прийняла у себе Бога, коли Господь прийшов в цей світ, став матеріальним і тим самим його позбавив через свої страждання, смерть і воскресіння, тим самим зв’язалася якась, до того часу незв’язана, річ між небом і землею.

Відтоді земля є, мовби, уся проникнена присутністю Бога не на язичницький спосіб, не так, як це собі могли уявляти різні течії, які бачили, що ніби Бог у всьому розчиняється. На цьому догматі про вочлення Божого Сина ґрунтується також і ставлення людини із християнською свідомістю до своєї земної батьківщини. Якщо Господь прийшов у матерію і освятив її своєю присутністю, якщо таким чином могло статися це таїнственне поєднання, яке неможливо зглибити словами, то це означає, що віднині дуже багато сфер у житті можуть бути проникнені Богом. Це означає, що віднині може бути проникнення Богом і національне життя і якась національна особливість.

У VII столітті Християнську церкву, ще неподілену на Західну та Східну частини, «роздирала» єресь, що отримала назву «монофілетизму» (від «monos» — один і «theleta» — воля). Прихильники монофелітизму, всупереч постановам попередніх соборів і вченням отців церкви, вірили в те, що хоч тіло Ісуса Христа має подвійну природу (людську та божественну), його воля є єдиною — боголюдською. Противники ж монофелітів вважали, що це вчення виключає самотійність людської волі Христа, повністю підпорядковує її божественній волі Отця. Крім того, це вчення перебувало в повній суперечності з постановами Халкедонського Вселенського собору 451 року, що визнав у природі Христа повноту як божественної, так і людської природи.

Проти монофелітів виступав відомий Максим Ісповідник, який стверджував, що людська воля Христа завжди зберігає самотійне буття і лише в акті вільного вибору вона підкоряється волі Бога-Отця. Були й інші незгідні, але загалом ситуація складалася на користь єретиків-антихалкідонців. Єресь монофелітів була засуджена на VI Вселенському, Константинопольському Соборі того ж століття (680 — 681 рр.) Відтоді остаточно затвердилося містичне вчення про дві природи та дві волі Христа. І сьогодні всі віруючі католики та православні переконані в тому, що Син Божий має подвійну — божественну та людську — природу як свого тіла, так і волі.

Імператор Констанс II наказав схопити преподобного Максима за його засудження монофелітської єресі. Цей наказ був виконаний через п'ять років, в 654 році. Преподобного Максима звинуватили в зраді вітчизні і ув'язнили. В 656 році він був засланий у Фракію, а потім знову привезений в Константинопольську в'язницю. Преподобного разом з двома його учнями піддали найжорстокішим тортурам: кожному відрізали язик і відрубали праву руку. Потім їх заслали до Колхіди. Але тут Господь здійснив чудо: всі вони віднайшли здатність говорити і писати. Преподобний Максим помер 13 серпня 662 року.

Богослов'я Симеона Нового Богослова

Біографія Симеона

Преподобний Симеон носить у церковній традиції ім'я Нового Богослова. Православне передання поставило його в один ряд з Іоанном Богословом - наймістичнішим з чотирьох євангелистів, і з Григорієм Богословом - автором споглядальної поезії. І це не випадково, адже Симеон Новий Богослов - співець містичної єдності з Богом, а містицизм у східному християнстві традиційно розглядався як вершина і вінець всякого богослов'я.

Преподобний Симеон Новий Богослов народився в 949 році в місті Галате, в Малій Азії. Він отримав найкращу освіту в Константинополі і займав високе положення при дворі. Але до іншого були направлені бажання і помисли благочестивого хлопця. Досягнувши 25 років, він віддалився в Студійний монастир, де ніс послух під керівництвом старця Симеона Благоговійного. Одна з порад старця стала для преподобного Симеона керівним правилом всього його життя: слухатися совісті, яка є голосом Божим у душі людини і вселяє лише те, що наближає до Бога.

Із Студійного монастиря святий Симеон перейшов у обитель святого Маманта, де невдовзі його обрали ігуменом і він був висвячений у сан пресвітера. Через декілька років, у 1005 році, преподобний Симеон передав ігуменство своєму учню ченцю Арсенію, а сам поселився в самотній келії при монастирі для невідступного перебування з Богом у молитві та богомисленні.

Тут у тиші затвору, зрідка порушеної тими, хто приходять за духовним повчанням, преподобний Симеон цілком віддався богословській і поетичній творчості. Молитовні гімни, втілені ним у віршованій формі, охоплюють широкий спектр богословських тем, таких, як Свята Євхаристія та інші Таїнства, чернецтво і світ, свідомий містичний досвід прояснення і обожнення, таємниця спасіння, вчення про Пресвяту Трійцю та багато інших. Основний пафос і головна відмінна особливість богословського вчення преподобного Симеона Нового Богослова полягають у затвердженні можливості відчутти і сприйняти Бога ще в цьому житті - обожнення, що досягається за допомогою покаяння і причащення Тіла і Крові Христових. «Не говоріть, - пише він, - що неможливо прийняти Божественний Дух, не говоріть, що без Нього можливо врятуватися, не говоріть, що хто-небудь причетний Йому, сам того не знаючи, не говоріть, що Бог невидимий людям, не говоріть, що люди не бачать Божественного світла або що це неможливо в теперішні часи! Це ніколи не буває неможливим, друзі! Але дуже навіть можливо тих, хто цього хоче» (Гімн 27-й).

З особливою силою преподобний Симеон закликав своїх братів слідувати за Христом, Який є «шлях і істина і життя». Але це неможливо без творення в собі смиренного і покірливого серця. Смирення є «головною межею християнина», мірою його близькості до Бога, точно так, як і гордість є мірою віддаленості від Бога. «Нехай хтось візьме все своє майно, - пише Симеон Новий Богослов, - і роздасть бідним, нехай постить, звершує бдіння, спить на голій землі, творить молитви і вдень і вночі, а не вимагати від Бога стяжати собі серце смиренне і покірливе, такий не матиме ніякої користі від трудів своїх» (Слово 31-е). Все життя преподобного Симеона Нового Богослова явило яскравий приклад смиренного та покірливого серця. Твори його - багатюща скарбниця думок про духовне життя. 25 березня 1021 року - в день, наперед передбачений ним особливим одкровенням, - преподобний мирно відійшов до Бога.

Вчення Симеона

Симеон не додає нічого нового до богослов'я воплощення. Він— пророк християнського досвіду, для нього досвід — це досвід в Христі, волоченому Слові, а тому припускає можливість вже тут, на землі, для кожного християнина стати причасником божественного життя. Як пророк такого досвіду він належить до традиції «Духовних бесід», які приписують преп. Макарію, а проголошуючи ідею обожествлення він відповідає традиції Максима ісп. Єдиний предмет його містичного бачення — це можливість кожній людині бути в спілкуванні з Богом, в іншому випадку людина перестає бути християнином. Реальність такого спілкування виявляє саму суть християнської віри.

Коротко формулюючи думку Симеона, можна сказати, що головним для нього в християнській вірі є особистий, безпосередній досвід богоспівкування. В цьому він продовжує традицію преп. Макарія Великого. Симеон потверджує можливість, виходячи із свого досвіду, що Бог відкривається людині и стається видимим, і не в майбутньому житті, а вже тут на землі.

Григорій Палама

Бог став людиною, аби людина
стала богом

«Бога істинно матимеш у самому собі тоді, коли твоя душа досягне Божественного стану; правдивим божественним станом є любов до Бога, яка виникає лише через практикування божественних заповідей»

(Григорій Палама, Тріяди 2, 3, 77).

Біографія

Народився в Константинополі, в аристократичній сім'ї. Автор трактату «Тріади в захист священнобезмолствующих». Відомий своїми спорами з богословом Варлаамом про природу Світла Преображення.

З 1350 р. проживав у Тесалоніках, де активно співпрцював з Миколою Кавасилою.

У 1354 потрапив у полон до турків, але через рік був звільнений.

У 1368 році Григорій Палама був канонізований в лиці святителя, бо ще за життя сподобився одкровенень і мав дар зцілення. Патріарх

Полеміка з Варлаамом

Весь пекучий предмет суперечки зосереджувався на питанні про розуміння єства і енергії Божої (ή Θεία ουσία καὶ ἐνέργεια): чи є Божественні енергії сотвореними або несотвореними. У результаті питання було сформульоване так: *чи є світло Господнього Переображення на Таворі повнотою Божества або ж є світлом, що особлививо освічує, але створений ?*

Аскетика Воплочення в Григорія Палами

Сутність переконань Григорія Палами про ісихазм не обмежується міркуваннями про онтологічну єдність духа і тіла в людині. Його головна аргументація пов'язана з фактом Воплочення. Цікаву ілюстрацію цього ми знаходимо в його *«Слові на Введення Богородиці в Храм»*. Тоді як Святі Отці, що належали до напряму Орігена, як приклад, що ілюструє етапи духовного сходження, вибрали Мойсея, Григорій для розробки цієї теми звернувся до Марії, увінчуючи споглядальне життя не простим баченням Божественного, а тілесним і щонайтіснішим з'єднанням з Ним у Воплоченні. Як вважав вчитель безмовності, Богородиця була передана в храмі *«святої ісихії»*, вона *«зосередила свій розум на зверненні в себе, на увазі і на божественній неустанній молитві»*.

Ця перевага християнської події над будь-яким психологічним устремлінням або аскетикою, зовнішніми по відношенню до благодаті Воплочення поза сумнівом, є головною ідеєю, пронизливою все богослов'я Палами. Ще сильніше, ніж духовні учителі, що йому передували, відчуває реальність повної зміни, що сталася у відносинах між Богом і людиною після Воплочення; таким чином він дає християнській аскетиці об'єктивну підставу, не залежне ні від якої психології і, тим більше, від духовної “техніки”. Саме Христос, а точніше - Його Тіло, тобто Його людська природа, що є в невинній утробі, є нашою єдиною точкою зіткнення з Богом; саме Він є Посередник, що приносить освячуючу і обожнюючу благодать, і Його присутність в Церкві є об'єктивна реальність. Григорій Палама включає чернечу аскетику в історію спасіння і таким чином звільняє її від останніх слідів ідеалізму платоніків. Роблячи захист тілесного способу молитви, він захищає насправді вчення ап. Павла про людське тіло - член Христа.

Мета воплощення в Палами

Кажучи про дівственне народження Христа, Григорій Палама має на увазі перш за все появу преображеної плоті.

- Якби Христос був народжений природним шляхом, *«Він не був би новою людиною, не був би главою і подателем нового життя, призначеного для вічності; створений за старим образом, Він не зміг би сприйняти повноту Божества і зробити плоть невичерпним джерелом освячення».*
- Між перетвореною плоттю Христа і нашим тілом існує зв'язок за допомогою таїнства: *«Христос став нашим братом, прийнявши частину в плоті і крові, подібних нашим, і так уподібнившись нам... Як чоловік дружину, Він приєднав нас до себе... через причастя цієї крові, ставши з нами одної плоті».*

Вчення Григорія Палами про обоження є лише одним з аспектів його еклезіології. За допомогою встановлених ним чітких відмінностей це вчення обходить підводні каміння, об які розбилися, з одного боку, *мессаліани*, а з іншого боку - *гуманісти*. Повністю з'єднуючись з людиною, Бог залишається недосяжним в своєму єстві: з'єднання без змішення двох природ відбулося лише в іпостасі вочлененого Сина Божого, але за допомогою сакраментального з'єднання з Ним люди можуть брати участь в Божественному житті образом одночасно реальним і відмінним від сутнісного з'єднання;

Розроблене вчення святителя не було чимось новим у Церкві, сліди ісихастської практики можна виявити ще у перших отців-аскетів, зокрема Макарія Великого. Догматично ж вчення є розробкою учення прп. Максима Ісповідника про дві енергії в Христі.

У христологічній проблематиці *дифелізм* означав, що в Особі Ісуса Христа сполучено єство Божественне, проявлене Божественною волею, і єство людське, проявлене людською волею - енергією. При цьому єство Бога залишається непізнаваним. Така сформульована перша частина сентенції «*Бог став людиною*». Після Хресної смерті і Воскресіння людське єство у Христі звільнилося від гніту смерті, і людина стала здатна засвоїти Бога.

Співпраця Божественних і людських енергій в справі порятунку отримала в богослів'ї Палами грецький термін *синергія*.

Таким чином, людина стає співучасником всієї повноти Божественного життя в Її *нетварному* бутті через дію в ній Благодаті як самого Бога.

Важливий факт, *св.Серафим Саровський* показував Мотовілову це Світло, узявши його за руку. оскільки тіло також бере участь в Божественному житті, то для нього також необхідні певні практики, розроблені протягом століть ісихастами.

У результаті людина всією повнотою своєї істоти за допомогою енергій *усвоює* Бога і усвоюються Богом. Так виконується друга частина сентенції *«аби людина стала богом»*, богом не по суті, але по благодаті.

«Господь замешкує у людях по-різному і багатоманітно, згідно до гідності і життєвого шляху тих, хто Його шукає. Активній людині Він з'являється таким чином, а споглядальнику - иншим, ще инакше Він об'являє себе ревним і завзятим, або також тим, хто вже бере участь в обожествленні»

(Григорій Палама, Тріяди 3, 1, 28).

Що ж стосується положень Григорія Палами, то вони можуть бути узагальнені в трьох наступних пунктах:

1) Богопізнання є переживанням, що дарується всім християнам через Хрещення і через їх постійну участь в житті Тіла Христа в Євхаристії. Богопознання вимагає залучення всієї людини до молитви і служіння за допомогою любові до Бога і ближнього; а потім воно відкривається не лише як "інтелектуальне" переживання одного лише розуму, але і як "духовне відчуття", яке передає сприйняття ні чисто "інтелектуально", ні чисто матеріально.

2) Бог абсолютно недоступний в Своєму Єстві, як в цьому житті, так і в майбутньому; бо лише три Божественні Іпостасі є *"Бог по суті"*. Людина, в *"обожненні"*, здатна стати Богом лише *"за благодаттю"* або *"через енергію"*.

3) Та міць, якою Палама обгрунтовує недоступність Божу, і рівно ж твердить про обоження як первинної меті призначення людського буття і повне розрізнення реальності Паламою *"єства"* і *"енергії"* в Бозі.

Учення Варлаама як єретичне викликало засудження Церкви. З цього приводу скликалися Собори в 1341, 1347, 1351, 1352 і 1368 рр. На цих соборах учення Палами і його прибічників було визнане згідним з ученням Церкви, а Варлаам і його учні підпали під анафему.

Вчення про Божественні енергії як про прояв всієї повноти Божества, про благодать дія якої є самим Богом - є вчення лише Православної Церкви. Ряд католицьких богословів визнали це вчення єретичним і навіть пантеїстичним. До початку ХХ століття це вчення залишалося практично невідомим не лише в протестанських і католицьких навчальних закладах, але також і в російських семінаріях. У Росії традиція ісихазму передавалася як в давнину шляхом особового спілкування від старців до учнів.

Перемога паламізму в XIV була, отже, перемогою православного Богоцентричного розуміння людини, за яке завжди виступала грецька патристична традиція, на противагу всім концепціям людини, що прагнули убачати в ній автономну або "мирську" істоту.

Сутнісна інтуїція цієї традиції в тому, що "обожествлене" не пригнічує людяність, а робить її по-справжньому людяною, є близькою нашим сьогоднішнім турботам: людина може стати сповна "людяною", лише відновивши свою втрачену причетність до Бога.